

JANRGA ASOSLANGAN YONDASHUVNING NAZARIY ASOSLARI HAMDA XORIJIY VA MILLIY TAJRIBASI

Karoyeva Xilola Muinovna

Samarqand davlat texnika universiteti,

“Xorijiy tillar” kafedrası o‘qituvchisi

[*xilolakaroeva@gmail.com*](mailto:xilolakaroeva@gmail.com)

Annotatsiya. Ushbu maqolada janrga asoslangan yondashuvning nazariy-metodologik asoslari, uning yozma nutqni o‘qitishdagi rivojlanish bosqichlari hamda xorijiy va milliy (O‘zbekiston, MDH) ta’lim tizimlaridagi qo‘llanilish tajribasi tahlil qilinadi. Jarayon-janr yondashuvi, janr tahlili nazariyasi va akademik yozuvni o‘qitishning qiyosiy modellariga tayangan holda, maqolada xorijiy va mahalliy amaliyot o‘rtasidagi farqlar hamda ularni bartaraf etish yo‘llari ko‘rsatiladi.

Kalit so‘zlar: janrga asoslangan yondashuv, jarayon-janr modeli, akademik yozuv, xorijiy tajriba, milliy tajriba, sillabus tahlili.

Abstract. This article analyzes the theoretical and methodological foundations of the genre-based approach, its developmental stages in writing instruction, and its application experience in foreign and national (Uzbekistan, CIS) education systems. Drawing on the process-genre approach, genre analysis theory, and comparative models of academic writing instruction, the article identifies the differences between foreign and local practice and outlines ways to address them.

Key words: genre-based approach, process-genre model, academic writing, foreign experience, national experience, syllabus analysis.

KIRISH

Yozma nutqni o‘qitish metodikasi tarixida uchta asosiy yondashuv izchil almashib kelgan: mahsulotga yo‘naltirilgan (product-based), jarayonga yo‘naltirilgan (process-based) va janrga asoslangan (genre-based) yondashuvlar. Ularning har biri yozishni turlicha talqin qiladi — birinchisi tayyor namunalarni taqlid qilishga, ikkinchisi yozish jarayonining kognitiv bosqichlariga, uchinchisi esa matnning ijtimoiy-kommunikativ maqsad va janr konvensiyalariga mos qurilishiga urg‘u beradi. So‘nggi o‘n yilliklarda aynan janrga asoslangan yondashuv nazariy va amaliy jihatdan eng faol rivojlanayotgan yo‘nalishga aylandi.

Shu bilan birga, ushbu yondashuvning nazariy asoslari asosan G'arb (ingliz tilidagi) ilmiy adabiyotida ishlab chiqilgan bo‘lib, uni O‘zbekiston va MDH mamlakatlari ta’lim tizimiga moslashtirish alohida ilmiy-metodik vazifani tashkil etadi. Ushbu maqolaning maqsadi — janrga asoslangan yondashuvning nazariy

negizini yoritish hamda xorijiy va milliy ta'lim amaliyotidagi qo'llanilish tajribasini qiyosiy tahlil qilishdan iborat.

Badger va White (2000) yozishni o'qitishning uch klassik yondashuvi — mahsulot, jarayon va janr — ning kuchli va zaif tomonlarini tahlil qilib, ular bir-birini istisno qilmasligini, aksincha, o'zaro to'ldiruvchi ekanligini asoslab berishgan. Ular taklif etgan "jarayon-janr" (process genre) modeliga ko'ra, yozish — bu ma'lum vaziyatdan matngacha bo'lgan bosqichlar ketma-ketligi bo'lib, bunda o'qituvchi tegishli bilim va ko'nikmalarni bosqichma-bosqich taqdim etish orqali o'quvchining rivojlanishiga ko'maklashadi. Bu model hozirgi kunda ham janrga asoslangan yondashuvning metodologik negizi sifatida qaraladi.

Hyland (2007) esa janr pedagogikasining lingvistik va ijtimoiy asoslarini chuqurroq yoritib, ESP an'anasida janrlar muayyan kasbiy-akademik hamjamiyat a'zolari tomonidan umumiy kommunikativ maqsadga erishish uchun muntazam qo'llaniladigan maqsadli harakatlar sifatida talqin etilishini ko'rsatadi. Bunga ko'ra, janrlar keng madaniyatga emas, balki aynan shu janrni qo'llovchi hamjamiyatga tegishli bo'lib, o'qituvchilar o'quvchilarni shu hamjamiyatning o'ziga xos amaliyotlari va nomlanishlariga yo'naltirishlari lozim.

Bhatia (2004) tomonidan ishlab chiqilgan janr tahlili nazariyasi bu ikki yondashuvni birlashtirib, har bir janrning o'ziga xos kommunikativ maqsadi, tuzilmaviy bosqichlari (moves) va til vositalari borligini asoslaydi — bu nazariya kasbiy yozma matnlarni tizimli tahlil qilish va o'qitish uchun amaliy vosita bo'lib xizmat qiladi.

Xorijiy oliy ta'lim tizimlarida janrga asoslangan yondashuv ko'pincha "akademik yozuv" (academic writing) alohida fani sifatida institutsionallashtirilgan. Короткина (2018) o'zining doktorlik dissertatsiyasida xorijiy (asosan ingliz-amerika) va rus universitetlaridagi akademik yozuvni o'qitish an'alarini qiyosiy tahlil qilib, G'arb universitetlarida bu fan mustaqil, tizimli o'qitiladigan intizom sifatida shakllanganini, rus (va kengroq — postsovet) OTMlarida esa bunday intizom ko'pincha alohida ajratilmaganini, uning elementlari turli fanlar ichida tarqoq holda uchrashini ko'rsatgan. Muallif shu asosda rus universitetlari uchun akademik yozuvni o'qitishning nazariy-metodologik negizini taklif qilgan.

Ushbu qiyosiy tahlil keyinchalik alohida monografiyada ham chuqurlashtirilgan bo'lib, unda xorijiy va mahalliy amaliyotning modellari batafsil solishtirilgan (Короткина, 2018, монография). Bu ikki ish birgalikda shuni ko'rsatadiki, janrga asoslangan yondashuvni muvaffaqiyatli joriy etish uchun uni alohida institutsional fan darajasiga ko'tarish zarur — aks holda u boshqa fanlar ichida tarqoq va tizimsiz qolib ketadi.

O'zbekiston kontekstida bevosita mos tadqiqot — Xamraxo'jayeva (2025) tomonidan olib borilgan PhD tadqiqoti hisoblanadi. Unda O'zbekiston iqtisodiy

yo'nalishdagi OTMlari sillabuslari xorijiy yetakchi universitet (Vena iqtisodiyot universiteti) sillabusi bilan qiyoslangan. Tahlil natijalariga ko'ra, O'zbekiston OTMlarining o'quv rejalarida yozma nutq, xususan ijodiy/janrga oid yozuv komponenti juda parcha-parcha (fragmentar) tarzda ifodalangan bo'lib, asosiy e'tibor leksik-grammatik ko'nikmalar va tinglab tushunishga qaratilgan; alohida akademik yozuv moduli deyarli uchramaydi. Xorijiy universitet sillabusida esa alohida "Introduction to Academic Writing" nomli mustaqil modul mavjud bo'lib, u janr tuzilmasi, uslubiy bezak va argumentatsiya ko'nikmalarini tizimli shakllantirishga qaratilgan.

Bu topilma Короткина (2018) aniqlagan xorijiy-mahalliy uzilish naqshining O'zbekiston kontekstida ham takrorlanishini ko'rsatadi — ya'ni bu muammo faqat rus tilli ta'lim makoniga xos emas, balki mintaqaviy (postsovet) ta'lim an'anasining kengroq xususiyati ekanligini tasdiqlaydi. Bu, o'z navbatida, janrga asoslangan yondashuvni O'zbekiston OTMlarida joriy etish alohida dolzarblik kasb etishini yana bir bor asoslaydi.

Kolesnikova va Ridnaya (2018) rus tili chet tili sifatida o'qitilayotgan kontekstda xorijiy talabalarning ilmiy muloqot sohasidagi janr kompetensiyasini shakllantirish masalasini ko'rib chiqishgan. Ularning tadqiqotiga ko'ra, yozma nutqni o'qitishda janrga asoslangan yondashuv matn yaratish jarayoni nafaqat til vositalarini, balki muayyan janrga xos kompozitsion-nutqiy shaklni tanlashni ham nazarda tutishini ko'rsatadi. Bu — G'arb (Swales/Hyland/Bhatia) an'alaridagi "move" tushunchasiga yaqin, ammo mustaqil rus lingvodidaktik terminologiyasida shakllangan tushuncha bo'lib, ikki ilmiy an'ana o'rtasida kontseptual ko'prik vazifasini bajaradi.

O'tkazilgan tahlil shuni ko'rsatadiki, janrga asoslangan yondashuv nazariy jihatdan yetarlicha puxta ishlab chiqilgan (Badger va White, Hyland, Bhatia), ammo uning amaliy joriy etilishi xorijiy va mahalliy (O'zbekiston, MDH) ta'lim tizimlarida sezilarli darajada farqlanadi. Xorijiy yetakchi universitetlarda akademik/janrga oid yozuv mustaqil institutsional fan sifatida shakllangan bo'lsa, mahalliy va MDH OTMlarida bu tarkibiy jihatdan tarqoq va tizimsiz holatda qolmoqda — bu naqsh nafaqat O'zbekistonda (Xamraxo'jayeva, 2025), balki kengroq postsovet ta'lim makonida ham (Короткина, 2018) kuzatiladi.

Shu asosda xulosa qilish mumkinki, janrga asoslangan yondashuvni samarali joriy etish uchun uni alohida sillabus komponenti yoki mustaqil modul darajasiga ko'tarish, shuningdek G'arb janr nazariyasi (move-tahlil) bilan mahalliy/rus lingvodidaktik an'alarini (janr kompetensiyasi tushunchasi) uyg'unlashtirgan integrativ metodik model ishlab chiqish zarur. Bu — keyingi (II bob) metodik ishlanmalar uchun asosiy nazariy-qiyosiy negiz bo'lib xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Badger R., White G. A Process Genre Approach to Teaching Writing // ELT Journal. – 2000. – Vol. 54, № 2. – P. 153–160.
2. Hyland K. Genre Pedagogy: Language, Literacy and L2 Writing Instruction // Journal of Second Language Writing. – 2007. – Vol. 16, № 3. – P. 148–164.
3. Bhatia V.K. Worlds of Written Discourse: A Genre-Based View. – London: Continuum, 2004.
4. Короткина И.Б. Теория и практика обучения академическому письму в зарубежных и отечественных университетах: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.01. – М., 2018. – 36 с.
5. Короткина И.Б. Модели обучения академическому письму: зарубежный опыт и отечественная практика: монография. – М.: Юрайт, 2018. – 219 с.
6. Колесникова Н.И., Ридная Ю.В. Формирование жанровой компетенции иностранных учащихся в научной сфере общения // Язык и культура. – 2018. – № 44. – DOI: 10.17223/19996195/44/13.
7. Xamraxo'jayeva S.J. Iqtisodiyot yo'nalishi talabalariga nemis tilini o'qitishda ijodiy yozish ko'nikmalarini takomillashtirish usullari: ped. fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) dis. avtoreferati: 13.00.02. – Toshkent: O'zDJTU, 2025.